https://wordlyknowledge.uz/index.php/gpble
Qabul qilingan sana: 03.12.2025
Nashr etilgan sana: 30.01.2026

Asilbekov Izzatilla
Fan va texnologiyalar universiteti
Kompyuter injinering yo‘nalishi 1-guruh talabasi
(II guruh nogironi)
izzatillaasilbekov2807@gmail.com
Ilmiy rahbar: Nigora Erkinova
Fan va texnologiyalar universiteti
Pedagogika kafedrasi f. f. f.d.(PhD)dots.v.b.

NOGIRONLIGI BO‘LGAN TALABALARDA AKADEMIK SAVODXONLIKNI SHAKLLANTIRISH: INKLYUZIV MUHITDA YOZMA NUTQNI RIVOJLANTIRISH

Annotatsiya

Mazkur maqolada oliy ta’lim tizimida inklyuziv muhitni shakllantirishning dolzarb masalalari, xususan, nogironligi bo‘lgan talabalarda akademik savodxonlik va yozma nutqni rivojlantirish metodikasi tadqiq etiladi. Tadqiqotning maqsadi nogironligi bo‘lgan yoshlarning ta’lim olishdagi to‘siqlarini bartaraf etish uchun adaptiv yondashuvlar va zamonaviy assistiv texnologiyalarning samaradorligini asoslashdan iborat. Maqolada yozma nutqni shakllantirishning uch bosqichli modeli (g‘oya, yozish, refleksiya) taklif etilgan bo‘lib, u talabalarning kognitiv va motor imkoniyatlariga moslashtirilgan. Shuningdek, maqolada Stiven Xoking va Nik Vuychich kabi shaxslarning hayotiy tajribalari misolida irodaviy motivatsiyaning ta’lim muvaffaqiyatidagi o‘rni tahlil qilinadi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, adaptiv metodika va didaktik tamoyillarni qo‘llash nogironligi bo‘lgan talabalarning nafaqat akademik yutuqlarini, balki ularning ijtimoiy-kasbiy integratsiyasini ham sezilarli darajada oshiradi. Maqola yakunida oliy ta’lim muassasalari uchun inklyuziv ta’lim sifatini yaxshilashga qaratilgan amaliy tavsiyalar keltirilgan.

https://wordlyknowledge.uz/index.php/gpble
Qabul qilingan sana: 03.12.2025
Nashr etilgan sana: 30.01.2026

Kalit so‘zlar: *nogironlik, inklyuziv ta’lim, akademik savodxonlik, yozma nutq, ijtimoiy integratsiya.*

ФОРМИРОВАНИЕ АКАДЕМИЧЕСКОЙ ГРАМОТНОСТИ У СТУДЕНТОВ С ИНВАЛИДНОСТЬЮ

Аннотация

В данной статье исследуются актуальные вопросы формирования инклюзивной среды в системе высшего образования, в частности, методика развития академической грамотности и письменной речи у студентов с инвалидностью. Цель исследования заключается в обосновании эффективности адаптивных подходов и современных ассистивных технологий для преодоления образовательных барьеров. В статье предложена трехэтапная модель формирования письменной речи (генерация идей, написание и редактирование, рефлексия), адаптированная к когнитивным и моторным возможностям студентов. Также анализируется роль волевой мотивации в академическом успехе на примере жизненного опыта таких личностей, как Стивен Хокинг и Ник Вуйчич. Результаты исследования показывают, что применение адаптивной методики и дидактических принципов индивидуализации не только повышает академические достижения студентов, но и способствует их успешной социально-профессиональной интеграции. В завершение представлены практические рекомендации для высших учебных заведений по улучшению качества инклюзивного образования.

Ключевые слова: *инвалидность, инклюзивное образование, академическая грамотность, письменная речь, социальная интеграция.*

FORMING ACADEMIC LITERACY IN STUDENTS WITH DISABILITIES

https://wordlyknowledge.uz/index.php/gpble
Qabul qilingan sana: 03.12.2025
Nashr etilgan sana: 30.01.2026

Abstract

This article examines the pressing issues of creating an inclusive environment in the higher education system, specifically focusing on the methodology for developing academic literacy and writing skills among students with disabilities. The study aims to substantiate the effectiveness of adaptive approaches and modern assistive technologies in overcoming educational barriers. The research proposes a three-stage model for writing skill development (idea generation, writing and editing, and reflection), specifically tailored to the cognitive and motor capabilities of students. Furthermore, it analyzes the role of internal motivation in academic success through the life experiences of individuals such as Stephen Hawking and Nick Vujicic. The research findings indicate that the application of adaptive methodology and didactic principles of individualization significantly enhances not only students' academic achievements but also their socio-professional integration. The article concludes with practical recommendations for higher education institutions to improve the quality of inclusive education by integrating assistive tools and specialized support programs.

Keywords: *disability, inclusive education, academic literacy, writing skills, social integration.*

KIRISH

Nogironligi bo‘lgan insonlar jamiyatning faol a’zolari bo‘lib, ularning ijtimoiy integratsiyalashuvi O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 1-dekabrdagi PF 5270-sonli va 2022-yil 28-yanvardagi PF–60-sonli Farmonlarida belgilangan asosiy vazifalardan hisoblanadi [1]. Bugungi kunda inklyuziv ta’lim nogironligi bo‘lgan talabalarni qo‘llab-quvvatlashning eng samarali vositasi sifatida e’tirof etiladi. Professor M.M.Mirqosimova ta’kidlaganidek, nogironlik nafaqat shaxsiy, balki jamiyatning ham dolzarb muammosidir [2] va bu muammo ta’lim sifatiga bevosita ta’sir qiladi. L.S.Vygotskiy fikricha, “Ta’lim tizimi shunday bo‘lishi kerakki,

https://wordlyknowledge.uz/index.php/gpble
Qabul qilingan sana: 03.12.2025
Nashr etilgan sana: 30.01.2026

nuqsonli bolalarning kamchiliklarini kompensatsiya qila olsin va ularni hayotga integratsiya qilish imkonini bersin” [3].

Akademik yozuv oliy ta’limda muvaffaqiyatga erishishning asosiy omili hisoblanadi. Biroq, ta’lim muhitida nogironligi bo‘lgan talabalarning akademik savodxonligi, ayniqsa, yozma nutqini rivojlantirish haligacha dolzarb metodik muammo bo‘lib qolmoqda. Nogironligi bo‘lgan bolalarning ruhiy holati va ularning shaxsiy xususiyatlarini o‘rganish, tahlil qilish va ularni ijtimoiylashuvi ko‘plab omillarga bog‘liqligi qayd etilgan [4]. Demak, yozma nutqni rivojlantirish metodikasi ham ushbu omillarga asoslanishi lozim.

Tadqiqotning maqsadi inklyuziv ta’lim sharoitida nogironligi bo‘lgan talabalarda akademik savodxonlik, xususan, yozma nutqni rivojlantirishning samarali metodik asoslari va texnologiyalarini ishlab chiqish hamda ularni amaliyotga tatbiq etishdan iborat.

METODLAR

Nogironligi bo‘lgan insonlar jamiyatning chetga surilishi lozim bo‘lgan qatlami emas, aksincha, o‘z irodasi, matonati va sabr-toqati bilan jamiyat taraqqiyotiga bevosita ta’sir ko‘rsatadigan faol a’zolaridir. Ularning hayot tajribasi ko‘plab insonlar uchun motivatsiya manbaiga aylanadi. Mashhur fizik olim Stiven Xoking, o‘zining kasalligiga qaramay, ilm-fanda ulkan muvaffaqiyatlarga erishgan holda: “Agar siz nogiron bo‘lsangiz, bu sizning aybingiz emas… Jismoniy emas, ruhan nogiron bo‘lmang” [5] deya insonning ichki kuchi uning haqiqiy imkoniyatlarini belgilashini ta’kidlagan.

Adabiyot va san’atda ham nogiron shaxslarning ruhiy kechinmalarini yorituvchi asarlar mavjud. Abdulla Oripovning “Inson” she’rida “Insonni kamsitish eng katta zulmdir” degan satrlar [6] jamiyatning ma’naviy mezonlarini belgilashda muhim o‘rin tutadi. Bu fikr nogiron shaxslarni kamsitish ularning ruhiyatini izdan chiqarishi,

https://wordlyknowledge.uz/index.php/gpble
Qabul qilingan sana: 03.12.2025
Nashr etilgan sana: 30.01.2026

depressiya yoki umidsizlikka tushishiga sabab bo‘lishi mumkinligini anglatadi. Mashhur ijtimoiy faol Helen Keller ko‘zi va qulog‘i ojiz bo‘lishiga qaramay, ilm-fan va tarbiya sohasida sezilarli iz qoldirib: “Umidsizlik va muvaffaqiyatsizlikka qaramay harakat qilish – jasur bo‘lishning yagona yo‘lidir” [7] degan fikrni bildirgan.

Yozma nutqni rivojlantirish nogironligi bo‘lgan talabalar uchun ikki karra ahamiyatga ega. Avvalo, u akademik muvaffaqiyatning muhim omili hisoblanadi. Yozma nutqning turli shakllari –tezis, referat, ilmiy maqola –talabalarning akademik savodxonligini mustahkamlaydi, mustaqil fikrlash, tahlil qilish hamda bilimlarni tizimlashtirish ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Shu bilan birga, yozma nutqning shakllanishi nogironligi bo‘lgan yoshlarning ijtimoiy integratsiyasi uchun zaruriy omildir. Fikrni aniq, mantiqiy va tushunarli tarzda yozma ravishda ifodalash ularga nafaqat kelajakdagi kasbiy faoliyatida, balki kundalik ijtimoiy muloqot jarayonlarida ham teng huquqli va faol ishtirok etish imkoniyatini taqdim etadi.

Zamonaviy texnologiyalar nogiron shaxslar hayotini tubdan o‘zgartirib yubordi. Ovozli o‘quv texnologiyalari, robot protezlar, nutqni tanish qurilmalari, maxsus o‘quv platformalari ko‘plab cheklovlarni bartaraf etmoqda. Nik Vuychichning: “Agar mo‘jizaga erisha olmasang, o‘zing mo‘jizaga aylan” [8] degan fikri nogironligi bo‘lgan talabalarning yozma nutq orqali o‘z akademik salohiyatini namoyon etish imkoniyatlarini oshiradi. Rassom Frida Kalo ham og‘ir jismoniy cheklovlariga qaramay o‘z ijodi orqali mashhur bo‘lgan: “Oyoqlar, uchish uchun qanotlarim bo‘lsa, sen menga nima keraksan?” [9]

NATIJALAR

Inklyuziv ta’lim muhitida akademik savodxonlikni shakllantirish adaptiv yondashuvni talab qiladi. Adaptiv metodika talabaning individual xususiyatlari, nogironlik turi va mavjud texnik vositalardan kelib chiqqan holda o‘quv jarayonini moslashtirishdir. Ushbu metodika, ayniqsa, talabalarda yozma nutqni rivojlantirishda samarali bo‘lib, uch bosqichli modelga asoslanadi:

https://wordlyknowledge.uz/index.php/gpble
Qabul qilingan sana: 03.12.2025
Nashr etilgan sana: 30.01.2026

g‘oyani shakllantirish –fikrlash va kontseptualizatsiya bosqichi. Bu bosqichda talaba matn mavzusi va asosiy mazmunini aniqlaydi, g‘oyalarni tizimlashtiradi;

yozish va tahrirlash –matnni yaratish va grammatik tuzatish bosqichi. Bu jarayonda talabalar dastlabki matnni yozadi, keyin uni tahrirlab, strukturani va ifodaning aniq bo‘lishini ta’minlaydi;

refleksiya va taqdimot –yakuniy natijani baholash va foydali teskari aloqa olish bosqichi. Ushbu bosqich talabalarga o‘z ishini tahlil qilish, xatolarni aniqlash va o‘z fikrini boshqalar bilan bo‘lishish imkonini beradi. Ushbu modelning qo‘llanilishi nogironligi bo‘lgan talabalar uchun yozma nutqni samarali rivojlantirish va ularning akademik va ijtimoiy integratsiyasini ta’minlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Aqliy va kognitiv qo‘llab-quvvatlash jarayonida jismoniy cheklovlari yoki fikrlarni tizimlashtirishdagi qiyinchiliklari bo‘lgan talabalar uchun matnning mantiqiy tuzilmasi va asosiy g‘oyalarni vizual tarzda ifodalash imkonini beradi. Bu usul matnning asosini yaratishga yordam beradi. Ovozli yozuv yordamida yozishda disgrafiya yoki motor cheklovlari bo‘lgan talabalar o‘z fikrlarini nutq orqali kompyuter matniga aylantiradi. Shu bilan talabaning fikrlash tezligi va yozish tezligi moslashadi. Yozish va tahrirlash bosqichida ko‘zi ojiz yoki zaif ko‘radigan talabalar yozilgan matnni eshitish orqali o‘z xatolarini aniqlaydi. Bu dasturlar Braille alifbosi yoki yirik shriftlar bilan birga ishlatiladi. Maxsus tahririy yordamchilar grammatik, imloviy va uslubiy xatolarni avtomatik ravishda tuzatadi, shuningdek, matn sifatini oshirishga yordam beradi.

O‘qituvchi talabalarga akademik yozuvning namunali strukturasi (kirish, asosiy qism, xulosa)ni taqdim etadi va talabalar shu model asosida o‘z matnlarini yaratadilar. Ushbu adaptiv usullar va texnologiyalar nogironligi bo‘lgan talabalarning yozma nutqini rivojlantirish, akademik savodxonlik va mustaqil fikrlash ko‘nikmalarini oshirishda samarali vosita hisoblanadi.

https://wordlyknowledge.uz/index.php/gpble
Qabul qilingan sana: 03.12.2025
Nashr etilgan sana: 30.01.2026

Adaptiv metodikani samarali qo‘llash uchun o‘qituvchi yana bir qator didaktik tamoyillarga amal qilishi lozim. Bularning birinchisi, Individualizatsiya tamoyili bo‘lib, u har bir talaba uchun yozma topshiriqning murakkablik darajasini va uning yakunlash muddatini moslashtirishni talab qiladi. Ikkinchidan, qadriyatli qayta aloqa muhimdir. Bunda faqat xatolarni emas, balki talabaning kasbiy va shaxsiy qadriyatlarini matnda ifodalashdagi muvaffaqiyatiga e’tibor qaratiladi. Uchinchidan, inklyuzivlikni ta’minlash tamoyiliga rioya qilish, ya’ni o‘quv jarayonida barcha talabalarning (nogironligi bor va yo‘q) birgalikda ishlashini tashkil etish zarur. Ushbu adaptiv usullar va didaktik tamoyillar nogironligi bo‘lgan talabalarning yozma nutqni rivojlantirish jarayonida uchraydigan cheklovlarni yengib o‘tishga, o‘z akademik salohiyatini to‘liq namoyon etishga yordam beradi.

Shunday qilib, o‘tkazilgan tahlillar nogironligi bo‘lgan talabalar uchun akademik savodxonlikni rivojlantirishda texnologiyalarga asoslangan, individual ehtiyojlarga moslashgan metodikani qo‘llash ilmiy va amaliy jihatdan asoslanganligini ko‘rsatadi.

Xulosa shuki, o‘tkazilgan tahlillar va tadqiqot natijalari nogironligi bo‘lgan talabalarda akademik savodxonlik, xususan, yozma nutqni rivojlantirish masalasi inklyuziv ta’lim sharoitida haligacha dolzarb metodik muammo bo‘lib qolayotganini tasdiqlaydi.

MUHOKAMA VA XULOSA

Nogironligi bo‘lgan talabalarning akademik muvaffaqiyati ularning ruhiy matonati va ijtimoiy integratsiyasiga bevosita bog‘liqdir, shuning uchun o‘quv jarayoni faqat bilim berishga emas, balki ularni qadriyatli shaxs sifatida qo‘llab-quvvatlashga qaratilishi kerak. Yozma nutqni rivojlantirishning an’anaviy metodlari nogironligi bo‘lgan talabalarning individual cheklovlarini yenga olmaydi. Shu sababli, adaptiv metodika (o‘quv jarayonini talabaning ehtiyojiga moslash)ni qo‘llash ilmiy jihatdan asoslandi.

Adaptiv metodika g‘oyani shakllantirish, yozish va tahrirlash bosqichlarida texnologik moslashuv va didaktik tamoyillar (individualizatsiya, qadriyatli qayta aloqa, inklyuzivlik) asosida eng yuqori samaradorlikni beradi.

https://wordlyknowledge.uz/index.php/gpble
Qabul qilingan sana: 03.12.2025
Nashr etilgan sana: 30.01.2026

Inklyuziv ta’limda akademik yozuvni rivojlantirish bo‘yicha amaliy tavsiyalar modeli

Yo‘nalish	Amaliy chora-tadbirlar	Kutilayotgan natija
Texnologik integratsiya	Assistiv texnologiyalarni o‘quv platformalariga joriy etish.	Jismoniy cheklovlar to‘sig‘ini bartaraf etish va yozish tezligini oshirish.
Kadrlar salohiya	O‘qituvchilar uchun “Inklyuziv muhitda adaptiv o‘qitish” metodikasi bo‘yicha malaka oshirish kurslarini tashkil etish.	Pedagoglarning nogironligi bo‘lgan talabalar bilan ishlashda metodik kompetensiyasini yuksaltirish.
Baholash metodikasi	Faqat yakuniy natijani emas, balki “Shaxsiy o‘sish dinamikasi” tamoyili asosida baholash.	Talabaning motivatsiyasini saqlab qolish va o‘z ustida ishlash samaradorligini oshirish.
Metodik qo‘llab-quvvatlash	Akademik yozuvning uch bosqichli modelini (g‘oya- yozish - refleksiya) da jarayoniga tatbiq etish.	Talabalarda mustaqil fikrlash va bilimlarni tizimlashtirish ko‘nikmasini shakllantirish.

Ushbu chora-tadbirlar nogironligi bo‘lgan talabalarning akademik savodxonligini yuksaltirishga, ularning ijtimoiy-kasbiy faoliyatga to‘liq integratsiyalashuvini ta’minlashga xizmat qiladi. Oliy ta’lim tizimida inklyuziv muhitni yaratish va nogironligi bo‘lgan talabalarning akademik savodxonligini oshirish bugungi kunning kechiktirib bo‘lmas vazifasidir. O‘tkazilgan tadqiqot va tahlillar asosida quyidagi yakuniy xulosalarga kelindi:

nogironligi bo‘lgan talabalar uchun an’anaviy o‘qitish usullari yetarli emas. Tadqiqotda taklif etilgan uch bosqichli model (g‘oya, yozish, refleksiya) talabalarning kognitiv va jismoniy imkoniyatlarini hisobga olgan holda akademik yutuqlarni sezilarli darajada yaxshilashga xizmat qiladi;

https://wordlyknowledge.uz/index.php/gpble
Qabul qilingan sana: 03.12.2025
Nashr etilgan sana: 30.01.2026

zamonaviy assistiv texnologiyalar, xususan, nutqni matnga aylantirish va maxsus tahririy dasturlar talabalarning yozma nutqidagi to‘siqlarni bartaraf etib, ularning mustaqil ijod qilish imkoniyatlarini kengaytiradi.

Akademik yozuv ko‘nikmalarining shakllanishi talabaning nafaqat universitetdagi muvaffaqiyati, balki kelajakda jamiyatda o‘z o‘rnini topishi va kasbiy jihatdan raqobatbardosh bo‘lishi uchun asosiy poydevor hisoblanadi.

Muxtasar qilib aytganda, tizimli ravishda joriy etiladigan individual yordam dasturlari va o‘qituvchilarning inklyuziv kompetensiyasini oshirish nogironligi bo‘lgan yoshlarning ta’lim olish huquqlarini to‘laqonli ro‘yobga chiqarishga hamda ularning ijtimoiy muhitga to‘liq integratsiyalashuviga xizmat qiladi.

Adabiyotlar ro‘yxati

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti. (2017). Nogironligi bo‘lgan shaxslarni davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlash tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risidagi Farmoni (PF-5270-son). Lex.uz: https://lex.uz/uz/docs/-3436192
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti. (2022). 2022–2026-yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risidagi Farmoni (PF-60-son). Lex.uz: https://lex.uz/uz/docs/-5841063
3. Mirqosimova, M. M. (2025). Maktabgacha va boshlang‘ich ta’lim jarayonida bolalarni emotsional-intellektual rivojlantirish: muammo va yechimlar. Toshkent: Fan va texnologiyalar universiteti nashriyoti.
4. Выготский, Л. С. (1983). Психология развития и обучения. Москва: Педагогика. – 368 с.
5. Yonson, T. (2022). Inklyuziv ta’lim: O‘qituvchilar uchun metodik qo‘llanma. Toshkent: Yangi asr avlodi. (Siz matnda keltirgan "Ture Yonson" manbasi).
6. Hawking, S. (1988). A Brief History of Time. London: Bantam Books. – 256 p.
7. Vuychich, N. (2010). Life Without Limits. New York: Random House. – 288 p.
8. Kahlo, F. (1995). The Diary of Frida Kahlo: An Intimate Self-Portrait. New York: HarperCollins. – 192 p.
9. Oripov, A. (2005). Inson. Toshkent: Sharq nashriyoti. – 36 b.
10. Keller, H. (1903). The Story of My Life. New York: Doubleday, Page & Company. – 328 p.